

Posudek na diplomovou práci Bc. Anny Kolovratníkové „...a žili spolu šťastně až do smrti“ Koncept párovosti a názory mladých dospělých na párové vztahy

Anna Kolovratníková si pro svůj diplomový projekt zvolila téma, které má v rámci feministického myšlení dlouhou tradici. Vztahová dynamika je ostatně v samém základu společenského řádu i genderového řádu a její potenciální proměna směrem k větší rovnosti je jedním z cílů feministického hnutí. Anna si nejdříve pečlivě buduje relevantní teoretický aparát a následně analyzuje empirická data získaná pomocí polostrukturovaných rozhovorů s cílem „zjistit, jak mladí dospělí chápou koncept „párovosti“ a co to pro ně párové vztahy znamenají“ (str. 1). Téma a jeho uchopení mne zaujaly, což se zpravidla projevuje délkou posudku.

Na úvod bych rád poznamenal, že po formální stránce by práci prospěla lepší editace. V první řadě práce číslujeme od první stránky a ne od začátku Úvodu. Ale co je mnohem důležitější, každá citace musí být odkázána až na úroveň čísla stránky, což se na začátku teoretické části neděje (viz např. str. 3 Šmausová, Harding in Šmausová, str. 4 Harding in Šmausová). Dále již autorka odkazuje správně.

Podobně seznam literatury musí obsahovat celou informaci o daném titulu, kterou vyžaduje citační norma, ale například u Kipnis, L. (2003) chybí a u celé řady titulů chybí místo vydání (Bauman, Beck a Beck-Gernsheim, Butler atd.) a někdy i vydavatelství (Brake). Odkazovat by se také mělo správně, a autorka by se proto měla vyvarovat chyb typu Sarah Harding (str. 3).

Přejdu-li k jazykové stránce věci, některé věty nerespektují pravidla české gramatiky a občas se vloudí i překlep (str. 5 matrice vs. matice, str. 42 Jonáš vs. Tomáš):

„O dnešní generaci mladých dospělých se často říká, že je volnější, otevřenější, nekonvenčnější a celkově jiná než předchozí generace, jaký mají pak názor na samotný model žití v páru a proč si ho ponechávají?“ (str. 1)

„...a co to pro ně párové vztahy znamenají“ (str. 1).

„Mužský princip byl nadřazen ženskému, přestože „mužství“ a „ženství“ nemá žádné přirozené vlastnosti“ (str. 3)...

Mezi jednotlivými částmi práce je dobré dělat přechody, které jsou ohleduplnější ke čtenářstvu. Teoretická část například končí zcela náhle a autorka ani nenabízí žádný shrnující odstavec jako přechod k empirické části.

V teoretické části autorka představuje teoretický kontext a koncepty relevantní pro analýzu empirického materiálu. Je z ní patrné, že se autorka dobře orientuje v odborné literatuře, dokáže vystavět logický argument a zaměřuje se na podstatné věci. Text je čtivý a například podkapitoly o lásce nabízí zajímavou syntézu existujících pohledů.

Na druhé straně však místy postrádám kritický odstup od „autorit“ a jejich teorií. Například, v souvislosti s konceptem párové matice (Finn) píše: „Na základě svého výzkumu tak Finn dochází k závěru, že párová matice, jak ji známe dnes, se vyvinula zejména od 17. století s příchodem osvícenství a nemá žádný přirozený, předdiskursivní původ. Doplnuje se s heterosexuální maticí, která páry reguluje z hlediska genderu a sexuality. Jinými slovy, normuje je jako heterosexuální bytosti a napomáhá k utváření lidí jako párových subjektů“ (str. 6). Podobně přistupuje i k Wilkinson (2012) a její otázce: „zda nyní namísto povinné heterosexuality nezažíváme povinné žití v páru (coupledom)“ (str. 7, str. 69). Myslí si tedy autorka spolu s Wilkinson, že před příchodem osvícenství nebyli lidé utvářeni jako párové subjekty, že nebylo povinné žití v páru a že páry nebyly regulovány heteronormativitou?

Podobně bych uvítal kritičtější přístup k Rich a její tezi, „že instituce manželství a mateřství slouží zájmům kapitalismu tím, že reprodukci představují jediný účel ženské existence a jsou nedílnou součástí udržení sociálního řádu závislého na produkci budoucích pracovníků“ (str. 7). Nesloužily snad manželství a mateřství stejně zájmům feudalismu, otrokářské společnosti atd.? Jinými slovy není tento v jádru marxistický argument zjednodušující? Stejně jako v případě konceptu „čisté lásky“ (viz níže) by zde potřebný kritický odstup nabídl Bourdieu (Nadvláda mužů).

Zcela jistě bych ale očekával kritickou reflexi tvrzení Ryan a Jethá, „že původní komunity lovců a sběračů byly rovnostářské, praktikovali sex i za jinými než reprodukčními účely a nebyli omezeni na romantický pár“ (str. 13). Na základě jakých empirických výzkumů mohou něco takového tvrdit? Místo toho, aby si položila tuto metodologickou otázku, nekriticky přejímá názor Ryan a Jethá: „Niméně spojování narození dítěte s párovým vztahem je sociálním konstruktem, protože původně se reprodukce neomezovala pouze na párové vztahy“ (str. 72). Co má být to „původně“ a jak to mohou vědět? A jak jde jejich spojování nukleární rodiny se vznikem zemědělství dohromady s tím, co víme o pozdně moderní společnosti?

Přitom ale na jiných místech autorka prokazuje, že jí kritická reflexe není cizí. Například v diskusi tezí Stedfelta (str. 8-9), kde kontrastuje různé pohledy na gay manželství.

Niméně, jsem rozpačitý z celkového tónu kapitoly 2.1 Koncept „párovosti“. Je samozřejmě zcela v pořádku, že se autorka snaží ukázat, že párovost, monogamie či představa romantické lásky jsou historicky podmíněné sociální konstrukty a že působí normativně. Na druhou stranu však považuji za problematické, že je prezentuje jako apriori negativní a v tomto světle nazírá například i gaye, kteří aspirují na manželství a děti, nebo exkluzivní párové vztahy. Jaké implikace má logické dotažení podobné argumentace? Pokud například považuje za problematické, že jsou „z manželství a obecně privilegované pozice vylučovány zejména vztahy, které nespĺňují amatonormativní ideály – například polyamorní vztahy a neheterosexuální vztahy“ (str. 10), pochybuje, „zda proměna intimity skutečně prošla významnou revolucí, když amatonormativní předpoklad zůstává neměnný“ (str. 21) a postrádá u Giddensových „čistých vztahů“ „podvrtný charakter tradičního ideálu ‘párovosti’“ (str. 21), je podle ní přijatelné například mnohoženství, které amatonormativní ideály nespĺňuje?

Podobně problematicky vidím i prezentování všech norem jako apriori negativních. Jak mám například rozumět větám typu: „Problematické je, že sexuální exkluzivitu považujeme za znak romantické lásky, což z ní činí hierarchizující normu“ (str.12), zvláště, kdy po ní cituje McKeevera: „že sexuální exkluzivita může mít blahodárný vliv na vztah, ovšem nemá opodstatněnou hodnotu...“ a reprodukuje poměrně explicitní racionalizaci cizoložství z pera Kipnis, která je prezentuje jako: „jeden ze způsobů, jak lze protestovat proti omezenému žití v páru nebo jako na „referendum o udržitelnosti monogamie“, či dokonce „lidové povstání proti žití v páru“? Jsou všechny normy špatné a problematické? Nejde spíše o to, jak nás konkrétní normy omezují a co nám naopak umožňují? A opět jaké implikace má logické dotažení podobné argumentace?

Práci by také prospěla reflexe omezené socio-kulturní platnosti předkládaných teorií. Je mi evidentní, že například teorie párovosti či Baumanovy tekuté modernity lze jen velmi problematicky vztahovat na jiné kulturní okruhy, nemluvě o „téměř univerzální zkušenosti kohabitace partnerů/partnerek před vstupem do manželství“ (str. 15). V tomto ohledu je

zajímavé, že jedna z komunikačních partnerek rozdílný kulturní a historický kontext vztahů reflektovala (Renata, str. 41).

Někdy autorka také příliš generalizuje: „Psychologické bádání však nereflektuje, že jeho výstupy jsou ovlivněny soudobým smýšlením o realitě a podobou párových vztahů, která není ahistorická, neměnná“ (str. 29). Málo která sociální věda je tak heterogenní jako psychologie a asi nelze dávat rovnítko mezi psychologií a psychoterapií.

Při čtení práce mi bylo docela líto Anthony Giddense, kterého autorka často cituje a nezřídka se vůči němu vymezuje prostřednictvím jiných teoretiček a teoretiků. Myslím však, že jeho teze dezinterpretuje. Možná proto, že příliš spoléhá na interpretace jeho kritiků a kritiček. Například na str. 21 tvrdí, že se „na párové vztahy dívá ‘objektivisticky’ jako na něco přirozeného, co tu je a po čem toužíme, ale zároveň se to proměnilo.“ Podobně na str. 50 mu podsouvá, že si myslí, že emoce stojí vně sociokulturních struktur a že „obhajuje progresivní vývoj k ‘čistému’, čistě na emočním spojení založenému vztahu.“ Na řadě míst také naznačuje, že podle Giddense se párové vztahy řídí „pouze emocemi“ (např. str. 54). Jedna věc je, že si někteří jeho kritici a kritičky staví slaměné koně, aby je pak cupovali, ale jiná věc je samotné Giddensovo myšlení, které takto primitivní zcela jistě není a který nic „neobhajuje“, pouze teoretizuje transformaci intimity v pozdně moderní společnosti ve světle své teorie strukturace (!). Autorčina snaha „ukázat, že i ‘objev’ zcela nového vztahu, Giddensova čistého vztahu, je mýlkou“ (str. 22) se proto zákonitě míjí s cílem. Ba naopak, řada citací z rozhovorů naznačuje, že Giddensova analýza, která ostatně rezonuje i s analýzou Bourdieu (Nadvláda mužů), je stále relevantní.

Část věnovaná metodologii nabízí dobrou představu o výběru vzorku, pozicionalitě autorky či analýze empirických dat. Překvapilo mne však, že autorka nepředstavila metodu rozhovoru, kterou použila? Nelze jen konstatovat, že svůj výzkum založila na polostrukturovaných rozhovorech, jakoby to bylo samovysvětlující. Metodu je třeba představit a diskutovat její silné a potenciálně slabé stránky. Výběr vzorku je zevrubně diskutován, ale možná omezení pro analýzu plynoucí z jeho velmi specifické podoby již ne, což se ukazuje jako kámen úrazu, viz níže. Autorka také nenabízí osnovu polostrukturovaného rozhovoru v příloze. Oponent pak nemá možnost posoudit, zda výsledná data nebyla ovlivněna zněním či řazením pokládaných otázek. Nicméně například formulace otázky, kterou položila v rámci jednoho rozhovoru (str. 58) „(Já) Takže je to blbost?“, vzbuzuje pochybnosti ohledně vedení rozhovoru, protože jedním z metodologických pravidel je vystříhat se podobně „nabitých“ slov.

Osnovu rozhovoru bych však rád viděl z mnohem závažnějšího metodologického důvodu. Formulace cíle práce „zjistit, jak mladí dospělí chápou koncept „párovosti“ a co to pro ně párové vztahy znamenají“ (str. 1), totiž nastoluje otázku, zda autorka vytvořila během rozhovorů prostor pro subverzi, alternativní pojetí vztahů atd.? Jinými slovy, zda v otázkách nepracovala rovnou s konceptem párovosti, který celkem nezakrytě shledává problematickým? Pokud rozhovory rámovala párovostí, těžko mohla získat odpovědi, které by se vůči ní vymezovaly či které by naznačovaly alternativní vnímání vztahů.

U analýzy je na místě vyzdvihnout konzistentní snahu propojovat teoretický rámec s interpretacemi empirických dat. Analýza působí čtivě a je patrné, že autorka aspiruje na více než jen popis, což bývá u studentských prací až příliš často zvykem.

I u analýzy se však jistě rezervy ohledně kritického přístupu k teoretické literatuře místy promítají i do práce s empirickými daty. Autorka místy jakoby se snažila spíše najít potvrzení

oblíbených teorií představených v Teoretické části, než aby v datech hledala nové perspektivy, rozpory s teorií, konfrontaci teoretických rámců s žitou realitou atd. Někdy proto podle mne i posouvá významy vybraných citací. Například, když píše o budování vztahu na str. 48-49, cituje z rozhovorů ve smyslu, že vztah vyžaduje práci, budování, ale následně diskusi rámuje Kipnis, která „popisuje monogamii jako práci, manželství jako továrnu, kde jsou manželé zaměstnanci, vázání právně neboli pracovními smlouvami,“ a sugestivně se ptá: „...když je láska přirozená, proč je na ní třeba pracovat? Když jsou vztahy nenucené, proč se pojí s tolika restrikcemi, kontrolami a omezováním svobody? Když je manželství správné, proč je tolik nevěr?“ Komunikační partnerky a partneři ale za prvé nemluví o manželství. Za druhé, nemluví o tom, že je láska přirozená. Za třetí, netematizují restrikce, kontroly, ani údajné omezování svobody, cokoliv to má podle Kipnis znamenat. Upozornění Kipnis, „že monogamie, manželství, láska a obecně prosazovaná podoba vztahů nejsou nějakou přirozeností, ale ‘kulturním diktátem’,“ se tedy podle mne zcela míjí s předkládanými daty.

Na jiných místech však na rozpory s teorií naopak ukazuje, například když diskutuje postavení partnerství v životech mladých dospělých (str. 60).

Ačkoliv je to paradoxní v práci, kde se skloňuje gender ve všech pádech, na řadě míst také postrádám genderovou perspektivu v přístupu k empirickým datům. Například když diskutuje koncept „spřízněné duše“ (str. 44-46) nebo emoční vazby (str. 46-48)(ale i jinde), nereflktuje, že muži mají tendenci tematizovat jiné věci než ženy, alespoň to tak vypadá z citací, které autorka nabízí. V souvislosti s emoční vazbou se například zdá, že Jonáš vyjadřuje obavy z příliš silné emoční vazby a evokuje hranice a autonomii, zatímco Sylvie či Marie naopak žehrají nad tím, že „muži obvykle city tolik neprojevují“ (str. 46). Autorka to interpretuje tak, že „Jonáš má nejspíš zkušenost, že jeho partnerky se na vztah příliš vážou, což nejspíš znamená, že se na Jonášovi, potažmo na vztahu staly závislými“ (str. 47). Z genderové perspektivy by se však spíše nabízela interpretace, že Jonáš vnímá jejich chování a své citové angažmá prizmatem hegemonní maskulinity.

Podobně, když na str. 50-51 diskutuje nároky na partnera/partnerku, nabízí dvě citace mužů, kteří zdůrazňují inteligenci a vzdělání, tedy dalo by se spekulovat nároky rezonující s maskulinitou. Tady by se přímo nabízelo citovat i ženy a analyzovat, zda jsou nároky genderované. Autorka však rovnou přechází k tomu, jak nároky souvisí se vzděláním a věkem.

Do třetice, na str. 52 autorka tematizuje sdílení, jako součást definic vztahů, a nabízí tři citace (dvě ženy a jeden muž), kterými to dokládá. Na první pohled je však patrné, že muž si pod sdílením představuje něco jiného než ženy. Zatímco Čeněk mluví o vzájemné podpoře, která nutně neimplikuje otevřenou komunikaci, Martina i Sára hovoří o sdílení starosti a radosti jako o komunikaci: „jim chybí někdo, komu můžou prostě všechno říct a s kým můžou všechno vlastně sdílet“ (Sára). Je toto nějaký genderový vzorec nebo ne? A jak to autorka interpretuje z genderové perspektivy? Je to o to překvapivější, že máme minimálně třicetiletou tradici psychologických výzkumů, které ukazují, že sdílení je výrazně genderovaný koncept, kdy je muži zpravidla odvozují od společných aktivit, zatímco ženy od verbální komunikace.

Ale na mnoha dalších místech by člověk očekával genderovou analýzu, která nepřichází. Zažívají například muži a ženy jiné tlaky ze strany svých blízkých, reagují na ně jinak nebo interpretují jinak vliv médií, a vede to případně k rozdílným konceptualizacím vztahů? Například strategie reagování na tlaky okolí se zřejmě liší, viz str. 73. Dokonce, i když samy komunikační partnerky tematizují rozdíly mezi ženami a muži (str. 74), nevede to autorku ke konfrontaci jejich názorů s výpověďmi komunikačních partnerů, které by mohly potenciálně i ukázat, že představy

komunikačních partnerek se nepotkávají s žitou realitou komunikačních partnerů. A naopak (str. 76, Jonáš).

Práce s některými teoretickými koncepty je místy trochu překvapivá. Asi nejvýraznější je to u Giddensova konceptu „čistého vztahu“, kdy autorka někdy předpokládá, že jsou s ním lidé běžně seznámeni: „Její bývalý přítel nejspíš nechtěl tento závazek dát a vztah bral spíše jako čistý vztah“ (str. 56), nebo „Nesouhlasí [Martina] tak s představou čistého vztahu, který trvá jen, dokud trvá spokojenost“ (str. 62). Ale možná to jde na vrub jen jisté stylistické neobratnosti.

V abstraktu autorka píše, že: „Analytickým výstupem práce je představení pohledu mladých dospělých na párové vztahy, kdy se ukazuje, že párové vztahy jsou konstruovaným normativním modelem s regulačními funkcemi na životy mladých dospělých“, a prakticky v celé práci pracuje se stejnou generalizací. Nikde není patrné, že si je vědoma, že ze svého vzorku nemůže zobecňovat na celou populaci mladých dospělých a měla by vždy svá zjištění vztahovat jen ke svému vzorku, který je navíc velmi specifický, neboť zahrnuje jen lidi, kteří mají VŠ vzdělání, nebydlí s partnerem/partnerkou a jsou finančně nezávislí na rodičích. Někdy dokonce generalizuje z výpovědi jednoho muže (Jonáš, str. 76) na celou populaci žen a mužů: „nicméně jeho komentář je důkazem, že ženy a muži vstupují do manželství z odlišných důvodů...“ a tento jeden komentář podle ní „taktéž vyvrací možnost Giddensova čistého vztahu, který je genderově rovný a není v něm dělení na mužské a ženské role.“ Bohužel ji musím zklamat, nevyvrací.

Pokud jde o závěry práce, pro některé jsem v analýze nenašel oporu. Například rozpory v představách komunikačních partnerek a partnerů týkající se rozumu a citu nebo lásky a práce. V posledním odstavci se opět ukazuje, že se autorka mívá s Giddensovým konceptem „čistého vztahu“, který není myšlen jako jakýsi ideál, na který by lidé měli aspirovat, ale jako konceptualizace proměn intimity v pozdní modernitě, ale to by bylo na samostatnou diskusi.

Nicméně, text podle mne splňuje nároky kladené na diplomové práce a vzhledem k výše uvedenému navrhuji známku velmi dobře.